

Menning og ferðamennska í byggðapróun

Stefna og straumar á Héraði

Magnfríður Júlíusdóttir

Í stefnumótun íslenskra stjórnvalda í byggðamálum hafa menning og ferðaþjónusta fengið síaukið vægi á síðasta áratug. Á sama tíma hefur nánari útfærsla og framkvæmd stefnumótunar verið að færast til heimamanna og eru sex vaxtarsamningar landshluta afrakstur þeirrar vinnu á árunum 2004-2006. Í öllum nema fyrsta samningnum fyrir Eyjafjarðarsvæðið er *menning og ferðaþjónusta* sett saman sem eitt af þremur til fjórum kjarnasviðum þar sem byggja á upp klasa og tengslanet. Markmiðið er að auka hagvöxt og fjölbreytileika í atvinnulífi viðkomandi svæðis og koma heimamenn með tillögur að verkendum innan hvers kjarnasviðs.

Samtenging menningar, ferðamennsku og svæðis kemur inn á stórt svið í kenningarlegri umfjöllun samtímans. Hér verður leitast við að tengja þá umfjöllun greiningu á orðræðu um menningu og ferðaþjónustu, sem bjargráð í byggðapróun í stefnumótunarskjölum stjórnvalda og einstakra svæða, með Fljótsdalshérað í forgrunn. Greint verður frá þróun í starfsemi á sviði samtímalista, sem er eitt af mörgum undirsviðum sem rúmast í breiðum faðmi hugtaksins menningartengd ferðaþjónusta (sjá t.d. Guðrún Helgadóttir, Edward H. Huijbens og Kristín S. Björnsdóttir, 2007; Tómas I. Olrich, 2001). Velt er upp spurningum um landfræðilegan fókus, megingerendur og átaka-fleti í uppbyggingu á starfsemi sem tengir sig á ýmsan hátt við menningu og ferðamennsku.

Menning og hagsæld svæða

Menningarsveigju í samfélagsvísindum má greina í rannsóknum á ýmsum sviðum efnahagslífs, undir samheitinu *Cultural Economy* (Amin og Thrift, 2004), sem þýtt hefur verið sem menningarhagkerfi. Sótt er í kenninga-smiðju ýmissa fræðigreina og hugtakinu gefið mismunandi innihald í rannsóknum hagrænnar landfræði á svæðisbundnum efnahagsbreytingum (Gibson og Kong, 2005; Simonsen, 2001; Scott, 2000) og í stefnumótunar-skjölum sem vísa ýmist til menningar- eða skapandi greina sem anga af þekkingarhagkerfi (Galloway og Dunlop, 2007). Samtvinnun menningar og hagþróunar nú er samofin orðræðu um póstmóderníska samfélagsþróun á vesturlöndum þar sem breytingar á framleiðslu og neyslu, í kjölfar hnattvædds efnahagslífs og aukinnar menntunnar, eru sagðar marka nýtt skeið. Í greiningu Lash og Urry (1994) á umbreytingunum kemur menning inn sem táknrænt ferli í aðgreiningu fólks í lífstílshópa í gegnum neyslu og fá hönnun, ímyndir/tákn, upplifun og þekking meira vægi í vöru og þjónustu. Sjónir beinast einnig að auknu samstarfi opinberra og einkaaðila í vöru-væðingu menningar, sem nýja leið í efnahagsþróun svæða (Harvey, 1989) og er þá gjarnan horft til ferðamennsku og listastarfs. Á Íslandi er opinbert framlag til menningarmála hátt í alþjóðlegum samanburði og hefur aukist síðustu tvo áratugi (Ágúst Einarsson, 2005) og á sama tíma má ætla að framlög fyrirtækja hafi aukist, ef horft er til aukins rýmis í fjölmiðlum um styrki þeirra til ýmissa menningarviðburða.

Í evrópsku samhengi dregur Ray (1998) fram þátt Evrópusambandsins í mótun 'nýrrar svæðahyggju' með færslu styrkja frá atvinnugreinum til skilgreindra jaðarsvæða innan sambandsins. Samhliða því hafa íbúar svæðanna verið hvattir til að greina og nýta staðbundnar auðlindir, þ.m.t. menningarleg sérkenni, til markaðsetningar og atvinnusköpunar. Bendir hann á sögu, matarmenningu og handverk sem dæmi um auðlindir með staðareinkenni sem nýtist vel í menningartendri ferðaþjónustu. Á Íslandi má m.a. finna rannsóknir á slíkri uppbyggingu í kringum atvinnusögu sjávar-byggða (Anna Vilborg Einarsdóttir, 2005) og Gísla sögu Súrssonar (Gunnar Þór Jóhannesson, 2005).

Á Norðurlöndum náðu hugmyndir um efnahagslegt mikilvægi lista og menningar fótfestu í byggðaþróunarverkefnum á 10. áratugnum. Í stefnumótun var farið að líta á þessi svið sem greinar sem nýta ætti til atvinnusköpunar, hagvaxtar, útflutningstekna og til að vinna gegn byggðaröskun

(Mitchell, 2003). Á sama tíma hafa hugmyndir um breytta opinbera stjórn-sýslu hvatt til dreifingar ákvörðunarvalds og efnahagslegrar ábyrgðar. Á Norðurlöndunum hefur má sjá útfærslu þeirra í fjölgun samkeppnissjóða og samstarfs einka- og opinberra aðila um fjármögun og framkvæmd á sviði menningar og lista (Duelund, 2003).

Í umfjöllun um 'nýju svæðahyggjuna' í hagrænni landfræði beinir Simon-sen (2001) gagnrýnum augum að því hvernig lítið er á menningu sem eigin-leika hjá einstaka fyrirtækjum eða stöðum, sem annað hvort hindrar eða styður við efnahagsþróun. Í slíkri framsetningu er menning séð sem stöðug, afmörkuð og einsleit á ákveðnu svæði. Doreen Massey (1994) boðar fram-sæknari sýn á samband menningar og staðar, sem hún telur falla betur að hreyfanleika, menningarbræðingi og átakafloðum samtímans. Hver staður sé í raun samansafn margvíslegra merkinga sem mismunandi hópar hafar gefið honum í tímans rás og í samspili við aðra staði.

Menning og ferðapjónusta í stefnumótun

Vaxandi menningarsveigju gætir í stefnumótun í ferðapjónustu og byggða-þróun er líður að síðustu aldamótum og er áherslan í byrjun á að gera menningararf þjóðarinnar sýnilegri fyrir innlenda og erlenda ferðamenn (Samgönguráðuneytið, 2005; Byggðastofnun, 2001). Í þingsályktun um stefnu í byggðarmálum 1999-2001 er talað um að setja meiri fjármuni til hvers konar menningarstarfsemi og réð Byggðarstofnun starfsmann árið 1999 til að veita ráðgjöf til sveitarfélaga á landsbyggðinni um menningu sem atvinnugrein. Í byrjun árs 1999 voru einnig kynntar hugmyndir ríkissjórnarinnar um stuð-ning við byggingu menningarhúsa í hverjum landshluta, sem bæri að taka tillit til þarfa ferðapjónustunnar [fyrir ráðstefnuaðstöðu]. Meginröksemd var að koma þyrfti til móts við breyttar kröfur um aðstöðu til menningar- og listiðkunar, miðað við það sem húsakostur félagsheimila biði uppá, og að rannsóknir sýndu að aðstaða til menningarstarfsemi réðu miklu um búsetuval (Menntamálaráðuneytið, 1999). Er þar vísað til rannsókna sem unnin var fyrir Byggðastofnun á orsökum búferlaflutninga á Íslandi, þar sem úrtak fólks í öllum byggðarlög lagði mat á búsetuskilyrði (Stefán Ólafsson, 1997). Niðurstöður um að íbúar Austurlands væru óánægðastir (24%) með menn-ingarlíf og aðstöðu til afþreyingar voru notuð sem rök til fá sveitarfélög á Austurlandi til að móta sameiginlega stefnu í menningarmálum árið 2000 (Þróunarstofa Austurlands 2000) og í kjölfarið verða fyrsti landshlutinn til að gera samning um menningarmál við ríkið árið 2001.

Egilsstaðir voru tilgreindir sem staður fyrir menningarhús á Austurlandi í fréttatilkynningu sem boðaði að húsin yrðu „starfrækt í þéttbýli t.d. á Ísafirði, Sauðárkróki, Akureyri, Egilsstöðum og í Vestmannaeyjum.“ (Menntamálaráðuneytið, 1999). Samkvæmt greinum tveggja þingmanna í Morgunblaðinu 15. og 19. janúar 1999, réð fjarlægð frá höfuðborgarsvæðinu og „dýrri tónlistarhöll þar“, og að staðirnir væru kjarnasvæði í viðkomandi kjördæmum mestu um staðarvalið. Sumarið 2008 var búið að skrifa upp á samninga um menningarhús á öllum þessum stöðum, utan Egilsstaða. Í áætlun sveitarfélagsins er stefnt á að hefja byggingu hússins árið 2009 sem hluta af nýju miðbæjarskipulagi (Fljótsdalshérað, 2006). Valið á Egilsstöðum fellur ekki vel við rök um að treysta búsetu með menningarhúsi, í ljósi þess að af íbúum á Austurlandi reyndust Egilsstaðabúar ánægðastir með menningarstarfssemi í sínum heimabæ á þeim tíma (Þróunarstofa Austurlands, 2000). Staðarvalið er þó ákjósanlegt ef horft er til samgöngumála og menningarstarfssemi.

Í byrjun 21. aldar er menning komin með fastan sess í stefnumótun í byggðapróun og gjarnan vísað í menningartengda ferðaþjónustu í því samhengi. Greina má vissan mun í nálgun ráðuneyta eftir verksviði þeirra. Í byggðaáætlunum iðnaðarráðuneytisins er atvinnusköpun í forgrunni. Í áætlun fyrir árin 2002-2005 (Alþingi, 2002) er auk þess eitt af meginmarkmiðum að skapa fjölbreyttari kosti í búsetu og lífstíl með því að „auðvelda byggðum landsins að rækta menningu sína“. Ferðaþjónusta, með íslenska náttúru og menningu sem meginstöðir, er fyrst nefnd af átta sóknarfærum í atvinnulífi og á að horfa til sérkenna landshluta við uppbyggingu hennar. Menningarstarfssemi er einnig tilgreind sem sérstakt sóknarfæri í atvinnumálum og talað um menningarverðmæti í sögulegri arfleifð, dægurmenningu og samtímalist, sem nýtist bæði í menningartengdri ferðaþjónustu og til útflutnings. Í gildandi byggðaáætlun, fyrir árin 2006-2009, er efling menningarstarfssemi og uppbygging ferðaþjónustu tiltekið meðal 23 aðgerða (Alþingi 2005), en skipa ekki sama stóra sess og í fyrri áætlun. Hátæknigreinar á nú að spenna meira fyrir hagvaxtarvagninn. Í umfjöllun um menningu er talað um menningarsamninga við sveitarfélög, nýtingu nýrrar tækni í menningarmiðlun og eflingu íþrótta- og æskulýðsstarfs. Í ferðaþjónustuliðnum bætist aðstaða ferðamanna í þjóðgörðum við fyrri áherslur á sérkenni landshluta og vaxtarsvæði. Styrking skapandi greina kemur fram sem sérstakur aðgerðaliður og þar er aðeins vísað í ályktun Vísnda- og tækniráðs frá júní 2005. Í henni er talað um hugtakið *creative industries* sem menningarframleiðslu, þar sem hátækni og sérhæfð

vísindapekking getur skapað atvinnu- og verðmæti í samspili við listir og menningu¹ (Forsætisráðuneytið, 2005).

Skýrsla menntamálaráðuneytisins (2000) um menningarmál á landsbyggðinni tekur mið af byggðaáætlun fyrir 1999-2001. Menningartengd ferðapjónusta er rædd undir fjölgun starfa á verksviði ráðuneytisins og mikilvægi þess að gera menningarminjar og sögu byggðarlaga aðgengilegri fyrir heimamenn og ferðafólk. Gildi framboðs á menningu og tómstundastarfi fyrir börn og unglinga er undirstrikað og tengt búsetuvali og forvarnastarfi. Hvatt er til eflingar listnáms, úrbóta í aðstöðu til menningarstarfsemi og að sveitarfélög móti stefnu í menningarmálum. Síðast en ekki síst lét samgönguráðuneytið, sem fór með ferðamálin fyrir flutning málaflokksins í iðnaðarráðuneytið, vinna nokkrar skýrslur sem lögðu grunn að núgildandi ferðamálaáætlun fyrir 2006-2015. Þar er eitt af meginmarkmiðunum að „Náttúra Íslands, menning þjóðarinnar og fagmennska veðri ráðandi þættir í þróun íslenskra ferðamála.“ (Samgönguráðuneytið, 2005, bls. 9). Er þar byggt á hugmyndum um sérstöðu og ímynd landsins sem áfangastaðar í skýrslu um framtíðarsýn fyrir ferðapjónustuna (Samgönguráðuneytið, 2003). Menningarþættir og flokkanir byggja að hluta til á hugmyndaauðgi skýrslu um menningartenda ferðapjónustu, sem fór vítt og breitt í tíma og menningarskala þó mest áhersla væri á hinn forna menningararf og mótun menningar í samspili við náttúruöflin (Tómas I. Olrich, 2001). Nútímalistir (myndlist, grafísk hönnun, tónlist, leiklist og kvikmyndir) fengu einnig umfjöllum sem möguleg tækifæri í menningatengdri ferðapjónustu, en áréttað að taka þyrfti tillit til þess að markaðsaðstæður fyrir listviðburði á landsbyggðinni væru erfiðar. Handverk fær mjög takmarkaða athygli og þá sem menningararfur í þjóðbúningagerð. Í framsetningu framtíðarnefndarinnar á menningu tilheyrir handverk einnig fortíðinni í menningararfi ullar og tógvinnu (Samgönguráðuneytið 2003). Þó

¹ Skilgreiningin á menningarframleiðslu í ályktun Vísinda- og tækniráðs er afar víð „... undir menningarframleiðslu falla m.a., listsköpun, hönnun, fjölmiðlun, tölvunarfræði, verkfræði, tæknifræði, húsagerðarlist, kennsla, útgáfur, sýningahald, stjórnun og starfsemi tengd listviðburðum.“ (Forsætisráðuneyti, 2005, bls. 7). Hún er nokkuð ólík upprunalegri skilgreiningu á creative industries í stefnumótun breskra sjónvalda „*those industries which have their origin in individual creativity, skill and talent and which have a potential for wealth and job creation through the generation and exploitation of intellectual property ... include advertising, architecture, the art and antiques market, crafts, design, designer fashion, film and video, interactive leisure software, music, the performing arts, publishing, software and computer services, television and radio.*“ (DCMS, 2001, bls. 5).

er síðar nefnt að tækifæri felist í kaupum erlendra ferðamanna á listmunum í galleríum og handverkshúsum, sem hannaðir séu af „íslensku fólki“. Undir samtímamenningu er m.a. að finna listir, tísku og verlsun. Almennt má segja að möguleikar menningar til efnahagslegs ávinnings og ímyndasköpunar í markaðssetningu séu í forgrunni í stefnumótun ferðaþjónustunnar.

Horft til framtíðar á Fljótsdalshéraði

Grunnur að stefnu og þróunarstarfi í menningar og ferðamálum á Fljótsdalshéraði síðustu ár var mótaður af hópi áhugasamra íbúa í sveitarfélaginu, sem unnu að stefnumótun í anda Staðardagskrár 21 í byrjun nýrrar aldar (Austur-Hérað, 2001). Sjötíu íbúar tóku þátt í þeirri vinnu, jafnt konur sem karlar á ýmsum aldri. Í niðurstöðunum má sjá vissa fylgni við stefnumörkun á landsvísu, enda bæjarfulltrúar og starfsmaður Þróunarstofu Austurlands áberandi í verkefnisstjórn sem skilgreindi málaflökka sem unni var með. Menning og ferðaþjónusta var saman í málaflökki og innan meginmarkmiðs um að nýta sögu og náttúru svæðisins við nýsköpun í ferðaþjónustu komu nokkrar tillögur. Þær helstu eru efling svæðisbundnar matargerðar, gerð gönguleiðakorta, frekari þróun bæjarhátíðarinnar, Ormsteitis, og nýting Lagarfljótsormsins við markaðssetningu og þróun skrímslasafns. Af öðrum svæðaaudlindum sem stefnt er á að þróa betur nýtingu á eru skógar, m.a. sem vettvangur menninga og listviðburða, og hreindýr. Athygli vekur að mun meiri áhersla er lögð á handverk í umfjöllun um iðnað, verlsun og nám, en í stefnumótun ráðuneytanna og er sú umræða tengd ferðaþjónustu. Stefnt er að því að menningarlíf verði eitt af kennileitum sveitarfélagsins og áhersla lögð á að virkja ungt fólk og auka nám á sviði menningar og lista. Því er fylgt vel eftir í nýjustu framtíðarsýninni, sem er grundvöllur aðalskipulags fyrir 2007-2027. Þar er listnám og skapandi greinar áberandi á öllum skólastigum undir liðnum þekkingarstarfsemi og listgreinaskóli á staðnum árið 2027. Nú er einnig horft út í heim eftir nemendum og stefnt að því að sveitarfélagið verði „eftirsóttur vettvangur fyrir alþjóðlega viðburði og námskeið á sviði menningarstarfsemi“ (Fljótsdalshérað, 2007).

Í niðurstöðum íbúaþings sem haldið var í kjölfar stækkunar sveitarfélagsins (Alta, 2005) og í Vaxtarsamningi Austurlands (Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið, 2006) koma menningarhús og ferðaþjónusta tengd Vatnajökulsþjóðgarði sterkara inn en 2001. eru settar fram væntingar um mjög mikla aukningu erlendra ferðamanna í Vaxtarsamningnum, ekki síst í vetrarferðum (úr 15 þúsund 2005 í um 140 þúsund árið 2020). Fjölpættari hug-

myndir um nýtingu hreindýra í tengslum við ferðamennsku eru líka komnar fram eftir að starfshópur vann skýrslu um þá staðbundnu auðlind (Þróunarfélag Austurlands, 2005). Virðast hreindýrin hafa skákað Lagarfliótsorminum í markaðsetningu á sérkennum svæðisins og er heiti ferðabæklingis Ferðamálaráðs Íslands, frá 2005, fyrir Austurland til marks um það: *Austurland – Náttúra, menning og breindýr*.

Fimm tillögur að verkefnum með staðsetningu í sveitarfélaginu Fljótsdals-herað sóttu um styrk í menningar- og ferðaþjónustuklasa Vaxtarsamnings Austurlands 2006. Horfa þrjú til arfleifðar og sérkenna svæðisins til fræðslu og afþreyingar: Ormsstofa; Hrafnkelssöguslód og Hreindýrasetur, á meðan tvö sækja efnivið í smiðju alþjóðlegrar samtímalistar: Listaverkagarður á Eiðum og Kvikmyndahátíðin 700IS Hreindýraland. Þau síðast nefndu eru dæmi um verkefni sem eru frekar á skjön við áherslur á arfleifð og svæðaeinkenni sem lykilhugtök í uppbyggingu menningartengdar ferðaþjónustu á landsbyggðinni. Verður nánar fjallað um þau hér á eftir.

Styrkur og styrkir í uppbyggingu

Eins og áður var getið varð Austurland fyrsti landshlutinn til að gera menningarsamning við ríkið um fjármögnun og uppbyggingu menningarstarfsemi árið 2001. Frumkvæðið kom frá Þróunarstofu Austurlands sem leitaði samstarfs við Samband sveitarfélaga í Austurlandskjördæmi um mótun stefnu í menningarmálum (Þróunarstofa Austurlands, 2000), sem varð grunnur samningsins. Í meginstefnunni er talað um að íbúum bjóðist metnaðarfullir viðburðir og fullnægjandi aðstaða til menningarstarfs; eigi kost bæði á áhuga- og atvinnustarfi á menningarsviðinu og „viðurkenni og hljóti viðurkenningu á framlagi sínu til íslenskrar og fjölþjóðlegrar menningar.“ Í samtali mínu við Óðinn Gunnar Óðinsson, sem stjórnaði stefnumótunarverkefninu, kom fram að menning „hefði legið í loftinu“ á þeim tíma og tilgreindi hann m.a. ráðningu menningarráðgjafa hjá Byggðastofnun í því samhengi. Í takt við upphaflega stefnu starfa nú fjórar menningarmiðstöðvar á Austurlandi með ábyrgð á mismunandi sviðum: Á Seyðisfirði – myndlist og sýningarhald, á Egilsstöðum – sviðslistir, á Eskifirði – tónleikar og sýningahald, á Höfn – bókmenntir, handverk og sýningar.

Við endurnýjun menningarsamningsins árið 2005 kom samgönguráðuneytið inn í hann með tvær milljónir á ári til eflingar menningartengdrar ferðaþjónustu. Signý Ormarsdóttir, starfsmaður Menningarráðs Austurlands, sagði að sú upphæð hefði verið aukin í tíu milljónir við endurnýjun sam-

ningsins í janúar 2008. Undir þessum lið hafa einkum verið styrkt verkefni um merkingu menningarminja, gönguleiða og uppsetningu sögusýninga.

Samkvæmt samningnum frá 2001 var árlegt framlag ríkisins 25 milljónir í byrjun, en er komið í 48 milljónir árið 2008. Sveitarfélögin eiga hins vegar að „beita sér fyrir því“ að veita árlega að lágmarki 250 milljónum til menningarmála á árunum 2008-2010 og hefur hlutur þeirra aukist verulega frá fyrsta samningnum. Í nágildandi samningi segir einnig að þau skuli vinna að aukningu á ráðstöfunarfé Menningarráðs Austurlands „hvort heldur er með framlögum frá einkaaðilum eða með eigin framlögum.“ (sjá má samninga á www.menningarad.is). Það er því beint kveðið á um aukið samstarf hins opinbera og einkageirans (e. *public-private partnership*). Í tilviki Menningarráðsins reið RARIK á vaðið árið 2003 sem „máttarstólpi menningar á Austurlandi“, tveimur mánuðum eftir undirritun stóriðjusamningsins við Alcoa. Auk banka er Alcoa nú orðið styrktaraðili árlegra viðburða eins og Jassháttíðar Egilsstaða og kvikmynda- og vídeóhátíðarinnar 700IS Hreindýrland.

Samtímalist tekur hús á menningararfleiðinni

Í viðtölum við fólk á Héraði og í fjölmiðlaumræðu má greina birtingarmynd átakaflata í þróun menningarmála á svæðinu í umræðu um aðstöðu og húsnaðismál í víðum skilningi. Titill kaflans hefur beina tilvísun í tvö mál. Annars vegar sölu sveitarfélagsins árið 2001 á húsakosti og landi Alþýðuskólans á Eiðum til einkaaðila með áform um uppbyggingu listaseturs og hins vegar sú ákvörðun bæjaryfirvalda árið 2007 að nýta fyrrum sláturhús KHB til listastarfsemi og ungmennahúss, en húsið hafði verið keypt árið áður vegna skipulags nýs miðbæjar. Húsnaðisumræðan hefur einnig snúist um sölu á félagsheimilinu Valaskjálfi til einkaaðila árið 1998 og aðstöðuleysis, í kjölfar tíðra eigendaskipta, fyrir hefðbundið skemmtanahald, kvikmyndasýningar og áhugamannaleikfélög. Óánægju með framboð í skemmtanalífi gætir ekki síst hjá ungu fólki og talið neikvætt fyrir búsetuval þess hóps (Austurglugginn, 2008).

Í metnaðarfullum hugmyndum um uppbyggingu á Eiðum var stefnan sett á alþjóðlegt menningar- og þekkingarsetur og m.a. rätt um sviðslistahús og umhverfislistagarð í skóginum með verkum þekkttra alþjóðlegra listamanna. Fyrsta verkið var reist í tengslum við Listahátíð í Reykjavík árið 2004, stór eftirlíking af Macy's verlsunarmiðstöð í Bandaríkjunum og er verkið gagnrýni á neysluhyggju og umhverfiseyðingu. Í viðtali við Klöru Stephensen, starfs-

mann Eiða ehf., kom fram að fyrir liggja hugmyndir að a.m.k. þremur verkum til viðbótar sem verða öll mjög öflug. Að hennar sögn er að finna í heiminum í dag nokkuð stóran hóp listaáhugafólks og ferðast mörg þeirra hingað og þangað um heiminn gagnert til að skoða verk virtra listamanna. Stefnt væri að því að Eiðar kæmist inn í það samfélag. Í umsókn til Vaxtar- samnings Austurlands um styrk til að reisa næsta verk í listaverkagáðinum, eru þau rök einmitt notuð að verkið muni laða að sér „nýja gerð af ferðafólki sem annars kæmi sennilega ekki.“ (Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið, 2006, bls. 69). Macy's listaverkið og þróun uppbyggingar á Eiðum hefur fengið blandaðar viðtökur meðal heimamanna. Í ágúst 2005 boðaði Búnaðarfélag Eiðaþinghár til velsóttis fundar um málið, þar sem mörgum var heitt í hamsi og meðal annars gagnrýnt að uppbygging gengi hægt og starfsemin væri í litlum tengslum við íbúa á svæðinu. Námskeiðahald fyrir börn og ungt fólk hefur þó fengið jákvæðar viðtökur, enda skýr tenging þar við áherslur í stefnumótun í sveitarfélaginu.

Hugmyndir um að nota sláturhúsið á Egilsstöðum sem grófverkstæði fyrir listamenn er að finna í niðurstöðum íbúapingsins frá 2005 (Alta, 2005). Deilur um hvort rífa ætti húsið eða byggja upp sem 'hrárrí' valkost í menningaraðstöðu við fyrirhugað 'finna' menningarhús urðu síðan hitamál í sveitarstjórnarkosningunum 2006. Seinni kosturinn varð ofaná og er Menningarmiðstöð Fljótsdalshéraðs þar nú með aðstöðu. Framkvæmdastjóri hennar, Kristín Scheving, hefur haft veg og vanda að því að byggja upp nýjan árlegan viðburð í menningarlífi staðarins, Kvikmynda- og vídeóhátíðina 700IS Hreindýraland, sem haldin var í þriðja sinn í sláturhúsinu í lok mars árið 2008. Auglýst er eftir 'tilraunakvikmyndaverkum' (e. *experimental film*) um allan heim og hafa verið valin til sýningar um 50-70 verk af á fjórða hundrað innsendum verkum í hvert sinn. Áhugi á að taka þátt í hátíð af þessu tagi í bæ á landbyggð Íslands er því mikill. Rekur Kristín það aðallega til nýstárlegrar staðsetningar, þar sem listamenn á þessu sviði séu alltaf að fara á hátíðir til sömu staða í Þýskalandi, Bandaríkjunum og Japan „... þannig að ég vissi að það myndi fullt af fólki sækja um bara til þess að fá þetta á CVið sitt að hafa sýnt á Íslandi og nafnið Hreindýraland er spennandi.“ Hún sagðist hafa stungið upp á nafninu óaðvítandi um átak í markaðsetningu svæðisins undir formerkjum hreindýra, en sem aðflutt hafi hún tekið eftir mörgum tilvísunum í hreindýr í umhverfinu. Hún taldi að nafnið hefði hjálpað við að fá stuðning í bæjarkerfinu við hátíðina. Einnig þau rök að hátíð af þessu tagi lífgaði bæinn og myndi draga að erlenda og innlenda gesti, á annars dauðum tíma í ferðaþjónustu. Haldin hafa verið námskeið fyrir ungt fólk víðsvegar að í tengslum við hátíðina og Kristín hefur einnig verið með námskeið fyrir

barnaskólakennara og áhugasöm ungmenni á Héraði „Þetta er miðill sem þau [unga fólkið] vill vinna með.“ Á eftir frumsýningu á Egilsstöðum hefur hátíðin farið til Reykjavíkur og víða erlendis. Í veglegum bæklingi sem gerður var fyrir síðustu hátíð segir að stefnan sé að sýna á minni stöðum – ekki höfuðborgum.

Umræða

Ljóst er að samtenging menningar og ferðaþjónustu er orðið fast stef í stefnumótunarskjöllum bæði á landsvísu og fyrir einstaka landssvæði. Endurspeglar það hugmyndir um aukna vöruvæðingu menningar sem bjargráð bæði fyrir ferðaþjónustu og byggðir, í kjölfar hnattrænna umbreytinga efnahagslífs og lífstílspróunar. Orðræðan um að svæði verði að greina og efla sérkenni sín til að verða samkeppnishæfari á heimsmakaði er meginstefið í nýlegum vaxtarsamningum landshluta (Íðnanaðar- og viðskiptaárduneytið, 2006). Er það einnig bakgrunnstef í fókus á nýtingu arfleifðar til atvinnusköpunar og markaðssetningar. Fyrri áherslur í stefnumótun á Norðurlöndum á menningu sem menntun (Duelund, 2003) sjást þó enn, einkum varðandi sköpun góðra búsetuskilyrða fyrir börn og ungmenni. Kemur það skýrt fram í stefnumótunavinnu, styrkveitingum og útfærslu menningarviðburða á Fljótsdalshéraði.

Dæmin um uppbyggingu alþjóðlegra viðburða sýna að hægt er að sækja efnivið í menningartengda ferðaþjónustu víðar en í fornar rætur staðarsamfélagsins. Straumar í alþjóðlegri samtímalist geta skotið rótum og þá græðlinga nýsköpunar bera gjarnan aðkomufólk eða fólk með staðarrætur sem dvalið hefur erlendis. Lítið hefur fari fyrir umræðu um hreyfanleika, annarra en ferðamanna, og blöndun staðbundinna og hnattrænna menningaráhrifa í umfjöllun um menningartengda ferðaþjónustu hér á landi, en í erlendum rannsóknum má finna áhugaverðar þverfræðilegar nálganir (sjá t.d. Jamal og Kim, 2005).

Átakafletir í menningartengdri uppbyggingu á Héraði snúast í orði mikið um notkun, útlit og viðhaldskosnað húsa, en verða í greiningu sem sækir í smiðju Massey (1994) og Simonsen (2001) núningur merkinga, gjörða og tilkallst til yfirráða svæðis. Bæði í tilviki Eiða og sláturhússins eru fulltrúar bændasamfélagsins leiðandi í gagnrýni á nýja starfsemi í húsum, sem eru hluti af menningar- og atvinnusögu í landbúnaðarhéraði. Gagnrýni á að endurnýjun sláturhúss og nýtt menningarhús njóti forgangs, á sama tíma og hefðbundið samkomuhald er á hrakhólum eftir sölu félagsheimilis, er dæmi um

árekstra sem bera keim af vaxandi áhrifum miðstéttar í menningarneyslu og – mótun (Lash og Urry, 1994). Endalok Húss handanna, verslunar og opinnar vinnustofu þriggja kvenna á list- og handverssviði í gömlu mjólkurstöðinni á Egilsstöðum, er enn eitt dæmi um átakafleti þar sem hús/aðstaða er í lykilhlutverki (sjá nánar í Júlíusdóttir og Gunnarsdóttir, 2007). Starfsemin var vinsæll viðkomustaður ferðamanna, en lagðist af árið 2003 eftir að verkfræðistofa í stóriðjuhug keypti húsið. Eins og dæmin af Héraði sýna, getur samspil hnattvæðingar við þróun staðbundinnar menningar og ferðaþjónustu tekið á sig margar myndir, sem vert er að rannsaka nánar.

Heimildir

- Anna Vilborg Einarsdóttir (2005). *Ferðalög til fortíðar. Sjávarbyggðir, arfleifð og nýsköpun í ferðaþjónustu*. Óbirt MS-ritgerð: Háskóli Íslands, ferðamálafræði.
- Alþingi (2002). *Tillaga til þingsályktunar um stefnu í byggðamálum fyrir árin 2002-2005*. Þskj. 843 – 538. mál, 127. þing.
- Alþingi (2005). *Tillaga til þingsályktunar um stefnumótandi byggðaaáætlun fyrir árin 2006-2009*. Þskj. 473 – 391. Mál, 132. þing.
- Alta (2005). *Héraðsþing. Fjótisdalsbérað til framtíðar*. Sótt af: www.alta.is/pdf/grg-herad.pdf
- Amin, A. og Thrift, N. (2004). Introduction. Í A. Amin og N. Thrift (ritstj.), *The Blackwell Cultural Economy Reader* (bls. x-xxx). Oxford: Blackwell.
- Austur-Hérað (2001). *Á nýrri öld. Stefna Austur-Héraðs. Staðardagsskrá 21, 2001-2006*.
- Austurglugginn (2008). *Óviðunandi félagsaðstaða*. Sótt 17. febrúar af: www.austurglugginn.is
- Ágúst Einarsson (2005). Hagræn áhrif menningar í alþjóðlegu samhengi. Í Ingjaldur Hannibalsson (ritstj.), *Rannsóknir í félagsvísindum VI. Viðskipta- og hagfræðideild* (bls. 53-63). Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Byggðastofnun (2001). *Framkvæmd þingsályktunar um stefnu í byggðamálum 1999-2001*. Sótt af: www.byggdastofnun.is
- DCMS – Department for culture, media and sport (2001). *Creative Industries Mapping Document 2001*. Sótt af: http://www.culture.gov.uk/reference_library/publications/4632.aspx
- Duelund, P. (ritstj.) (2003). *The Nordic Cultural Model*. Kaupmannahöfn: Nordic Cultural Institute.
- Fljótisdalshérað (2006). *Stefna Fljótisdalsbéraðs – þekking, þjónusta velferð*. Sótt af: www.fljotsdalsherard.is
- Fljótisdalshérað (2007). *Framtíðarsýn og stefna Fljótisdalsbéraðs 2007-2027*.

- Forsætisráðuneyti (2005). *Vísinda og tækniráð. Ályktun vörfundar 2005*. Sótt af: www.forsaetisraduneyti.is/media/frettir/alyktunVTRvor2005.doc
- Galloway S. og Dunlop, S. (2007). A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy. *International Journal of Cultural Policy*, 13(1), 17-31.
- Gibson, C. og Kong, L. (2005). Cultural economy: a critical review. *Progress in Human Geography*, 29(5), 541-561.
- Guðrún Helgadóttir, Edward H. Huijbens og Kristín S. Björnsdóttir (2007). *Menningartengd ferðaþjónusta í Eyyjafirði*. Akureyri: Ferðamálaásetur Íslands.
- Gunnar Þór Jóhannesson (2005). Hreyfingar ferðaþjónustu: Skipun þróunarverkefnis í ferðaþjónustu á Vestfjörðum. *Landabréfið*, 21(1), 21-38.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið (2006). *Vaxtarsamningur Austurlands. Tillögur verkefnisstjórnar að vaxtarsamningi Austurlands, til aukinnar samkeppni og sóknar*. Reykjavík: Iðnaðar- og viðskiptaráðuneytið.
- Jamal, T. og Kim H. (2005). Bridging the interdisciplinary divide. Towards an integrated framework for heritage tourism research. *Tourist studies*, 5(1), 55-83.
- Júlíusdóttir, M. og Gunnarsdóttir, Y. (2007). Culture, cultural economy and gender in processes of place reinvention. Í T. Nyseth og B. Granås (ritstj.), *Place Reinvention in the North. Dynamics and Governance Perspectives* (bls. 39-54). Stokkhólmur: Nordregio.
- Lash, S. og Urry, J. (1994). *Economies of Signs & Space*. London: Sage.
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Menntamálaráðuneytið (1999). *Nefnd til að undirbúa byggingu menningarbúsa*. Sótt af: www.menntamalaraduneyti.is/frettir/frettatilkynningar/nr/1688
- Menntamálaráðuneytið (2000). *Skýrsla samstarfsþóps um menningarmál á landsbyggðinni*. Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Mitchell, R. (2003). Nordic and European Cultural Policies. Í P. Duelund (ritstj.) *The Nordic Cultural Model* (bls. 437-478). Kaupmannahöfn: Nordic Cultural Institute.
- Samgönguráðuneytið (2003). *Íslensk ferðaþjónusta. Framtíðarsýn*. Reykjavík: Samgöngumálaráðuneytið.
- Samgönguráðuneytið (2005). *Ferðamálaáætlun 2006-2015*. Reykjavík: Samgönguráðuneytið.
- Stefán Ólafsson (1997). *Búseta á Íslandi. Rannsókn á orsökum búferlaflutninga*. Sauðárkrókur: Bygðastofnun.
- Ray, C. (1998). Culture, Intellectual Property and Territorial Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 3-20.
- Scott, A. J. (2000). *The cultural economy of cities*. London: Sage.

- Simonsen, K. (2001). Space, culture and economy – a question of practice. *Geografiska Annaler B*, 83, 41-52.
- Tómas I. Olrich (2001). *Menningartengd ferðaþjónusta*. Reykjavík: Samgöngu-
ráðuneytið.
- Þróunarstofa Austurlands (2000). *Stefna í menningarmálum á Austurlandi*. Egils-
staðir: Þróunarstofa Austurlands.
- Þróunarfélag Austurlands (2005). *Auðlindin breindýr. Skýrsla starfshóps*. Egils-
staðir: Þróunarfélag Austurlands.